

De etymologie van Mnl. *versûmen*, *versoemen*, *verswîmen* en zijn verhouding tot waals *forzoûmer*

door JOS. DUPONT

I. Waarom luiker w. *forzoûmer* en mnl. *versûmen* onverenigbaar kunnen schijnen

Sedert GRANDGAGNAGE nam men aan dat het, in de 18de-19de eeuw opgetekende, luikse *forzoûmer*, *négliger*, waarvan de afleiding *forsumance* reeds in een text van 1493 voorkomt, ontleend werd aan het gelijkbetekenend brab.-limb.-keuls *versoemen*, var. van Mnl. *versûmen*. Op grond van een twaalftal nieuwe, door hem in rechterlijke archiefstukken der luikse Ardennen ontdekte, attestaties uit de jaren 1535-1558 trekt L. REMACLE deze ontlening in twijfel en stelt tevens een nieuwe, romaanse, etymologie voor (1).

Zijn negatieve bewijsvoering is van zuiver semantischen aard. Uit de nieuwe teksten blijkt volgens hem duidelijk dat *forsumer* betekent „laisser passer un délai, un terme de loi, sans comparâitre en justice” (p. 69). Er komen in die teksten verschillende synonieme uitdrukkingen voor (waarover zie verder); maar nooit verschijnt er *négliger*

(1) L. REMACLE, *Le liégeois forzoûmer « négliger » est-il d'origine germ.?* (*Les Dialectes Belgo-romans*, 1953, t. X, pp. 66-74).

als equivalent van *forsumer*, „comme il faudrait s'y attendre, si les deux mots étaient synonymes” (p. 70).

Tegen deze voorstelling rijzen ernstige bezwaren. Waar het gaat om het al of niet optreden van een mogelijk synoniem, is een besluit *ex silentio* steunend op een beperkt aantal attestaties uit éénzelfde tijd en speciale taalkring, principieel onbetrouwbaar. Bovendien merkt men al gauw dat de zeer uitvoerige *paraphrase*, die men op de eerste blik geneigd is in *globo* te aanvaarden, feitelijk veel te eng en dus *inadequaat* is. De bepaling „sans comparâitre en justice” past niet voor de text van 1557 „... ceulx de Ster... ont foursumez de waidyer et paxhir sur Quernimont” (1), en is in alle andere gevallen uit context of situatie te ontnemen; zelfs de bepaling „un délai, un terme de loi” moet wegblijven, als men let op de volkomen gelijkwaardigheid van „at *forsumez tous terme de loix*” (1556) en „at *lassé passés tout terme de loye*” (p. 70, 1541). Daarin betekent het transitieve *forsumer* op zichzelf hoegenaamd niets meer dan *laisser passer*, laten voorbijgaan, een begrip dat men in het Mnl. kon en vandaag nog soms kan weergeven met *achterlaten*, *nalaten*, gangbare vertalingen van *négliger*, *omettre*. Alleen het absoluut (zonder rechtstr. voorw. noch *de* + inf.) gebruikte *il a forsumé* sluit een onuitgedrukt begrip in, dat voor de landelijke vierschaar, waar de texten *thuishoren*, normaal *un terme, un délai* is; maar dat even goed, in gelijktijdige niet juridische texten, iets heel anders zou kunnen zijn, als bijv. *son temps, l'occasion, le paiement, tout, beaucoup, ne... rien*. Een zuiver-technische term is *forsumer* niet zolang *forsumer ses termes* er naast staat, evenmin als bijv. de praktisch gelijkwaardige gezegden *faire défaut*, *ontbreken*, *être* ou *rester*

(1) Op p. 70 vermoedt Schr. dat *forsumer* in deze text een verschrijving voor *présumer* zou zijn. De dubitatieve bewijsvoering overtuigt niet.

en *défaut*, ingebreke zijn of blijven, die zowel tot de juristentaal behoren als tot de taal van de „Vie privée”.

Het Mnl. Wb. vermeldt wel 9 kol. 92 dat recht *versûmen*, de rechtszitting laten voorbijgaan, maar niet het nog steeds springlevende *zijn termijn verzuimen* (niet verschijnen op de daartoe bepaalde dag), dat woordelijk overeenkomt met *forsumer ses termes*. Het kent wel een gelijkwaardig intr. *versûmen* met de bet. *in gebreke zijn*, maar het brengt geen citaat uit een oud wijsdom met een absoluut gebruikt juridisch *hi heeft versoemt*, dat het rechtstreeks prototype zou kunnen zijn van w. *il a forsumé*. Men kan dus wel enigszins begrijpen dat L. R., die enkel verwijst naar het art. *versoemen* in het Mnl. Wb., zijn bewijsvoering aldus besluit : „C'est sur ce terrain (judiciaire)... qu'il faut situer et prouver l'emprunt. Il faudrait qu'on nous dise si le germ. *verzuimen*, qui signifie bien *négliger, omettre*, s'est employé dans la langue des cours de justice au delà de la frontière linguistique avec le sens de *laisser passer un délai*. A ce point essentiel on ne s'est jamais arrêté vraiment... GESCHIERE (*Élém. nl. du w. liég.*, 1950, p. 316) range le mot sous la rubrique *Vie privée* tout simplement.” En de schr. drukt dan de wens uit „que les germanistes nous éclairent sur la question du milieu”.

Al is die milieu-vraag niet van zo overwegend belang als L. R. meent, toch heeft het zijn nut er wat breder op in te gaan. Ik doe het des te liever, daar een hierbij te pas komende studie over het etymologisch volkomen duistere (*ver*)*zuimen* mij de gelegenheid biedt een bijzonder duidelijk geval te bespreken van de overgang *wi* > *û* (tegenhanger van de goed bekende overgang *wi* > *u* als in os. *twisk* : mnl. *tusschen*), die ik in mijn *Ulenspiegel*-artikel gepostuleerd heb, en die nog in geen enkele westgerm. gramm. ter sprake is gekomen. Bij de nu volgende semantische ontleding van het specifiek germ. begrip *verzuimen*

werd reeds zoveel mogelijk rekening gehouden met het etymologisch probleem.

II. De semantiek van *verzuimen*

Het door L. R. onderlijnde *négliger*, verwaarlozen, en het ook door hem vermelde *omettre*, nalaten, zijn wel zeer gangbare vertalingen van het hedendaagse *verzuimen* (*versäumen*), maar daarnaast heeft dat woord ook de nuances *in gebreke zijn* of *blijven, ergens niet verschijnen, afwezig zijn* (intr. *manquer, faire défaut*) en *iets voorbij laten gaan, missen* (tr. *manquer, rater*). Zowel als een pleiter zijn termijn, kan een jongen de school, een soldaat het appel, een reiziger de trein en iedereen de gelegenheid *verzuimen*; ja in Groningen kan zelfs een koe, die nog maar twee keer gekalfd heeft, het derde kalf *verzuimen*. Er is hier geen verschil tussen de taal van het recht en die van de „*vie privée*”; en een vertaling met *négliger* zou in al deze gevallen inadequaat zijn. Er bestaat dus ook geen reden om tegen de ontlening van *forzoümer* uit *versoemen* argument te trekken uit het ontbreken van het in de contexten niet passende synoniem *négliger*.

Voor het verleden beschik ik helaas over geen rechterlijke archiefstukken (1), maar wel over een ex. van PHIL. WIELANT's *Practijke civile* (2), een uitvoerige „maniere

(1) Kan misschien een lezer op dergelijke stukken, liefst uit de 15e eeuw of vroeger, de hand leggen en er enkele probante zinnen uit publiceren?

(2) Mijn editie werd „oversien bij M. ANT. VAN TSESTICH, advocaat voor den hooghen Raet te Mechelen, en gedrukt door HENRICK VAN DER LOE, Antwerpen 1573. In de opdracht wordt een ed. van 1558 vermeld, bezorgd door JOANNES LATIUS.

Prof. VAN LOEY vestigde mijn aandacht op het ietwat oudere *Boec van der loopender Practijken der Raidtcameren van Brabant*, door WILLEM VAN DER TANERIJEN voleind in 1496 (Uitg. EG. L. STRUBBE in de serie *Costumen van het Land en Hertogdom Brabant*,

van procederen... na den ghemeynen stijl van dese Nederlanden", voleind in 1519, en waarvan de uitgever, de bekende SEXAGIUS, getuigt dat het onder veel andere soortgelijke werken veruit het beste is „ad nostra harum inferiorum regionum praecipua fora". Het werk licht ons in over een periode, die onmiddellijk voorafgaat aan de door L. R. ontdekte teksten. De „burgondische" taal ervan is zo overvloedig doorspekt met fra. rechtstermen, dat men a priori niet veel verwachtingen koesteren kan betreffende het gebruik van oude, inheemse uitdrukkingen, die toen toch voor landelijke vierscharen nog wel in voege waren (1).

Om de weinige, maar toch volop probante gegevens die W. ons verstrekt, in het licht te stellen, acht ik het best ze aan elkaar te rijgen in een min of meer samenhangende text, waarbij mijn verdere documentatie dan kan aansluiten.

De aanlegger van een proces „moet abel sijn te ageren", zoniet „moet hij hem abel daertoe maken": „te weten... *is hij versuymt*, hij moet hem doen releveren" (p. 30). „Men behoefte te vercrijghen reliefvementen... als men *bij versuymtheden van laps van tijde*... onhabel bedeghen is oft onghefondeert om te mogen ageren" (p. 50). „Elck die ghedaecht is", en geen „nootsaeckelijck belet" door zijn *sinnebode* (2) laat aanzeggen,

Brussel 1952). De auteur was van 1477 tot ongeveer 1487 lid van de raad van Brabant en overleed in 1499 of 1500. Het zeer uitvoerige boek is tevens een rechtstractaat, grotendeels op geleerd-romeinse grondslag. De taalkundige index, voor mijn doel onvolledig, en de lectuur van enkele hoofdstukken betreffende *defaut* en dgl. hebben voor dit opstel niets bijgebracht.

(1) Uit het werk blijkt een grondige kennis van het rom. recht. WIELANT, geb. rond 1440, werd in 1464 lic. in de rechten te Leuven (Univ. gesticht in 1426), en eindigde zijn loopbaan als president van de Raad van Vlaanderen, die van 1409 tot 1473 ressorteerde onder het parlement van Parijs. Men heeft vermoed dat het werk oorspronkelijk in het Fra. werd opgesteld. WIELANT overleed in 1520.

(2) Op p. 89 staat herhaalde malen *sumen* als klaarblijkelijke drukfout voor *sinnen*, d. i. het *nootsin*, ohd. *sunne*, os. *sunnia*, ofra, *essoine*, oud w. *desoing*, *legalis necessitas*, als verontschuldiging aanbrengen (Got. *sunjôn*, rechtvaardigen, bij *sunja*, waarheid).

„moet compareren voor den juge” (p. 88-89), zoniet geeft deze *deffaut* tegen hem (p. 91-92). Dan mag de impetrant *bij deffauts* tegen den *defaillant* procederen. Deze wordt verantwoordelijk gesteld voor alle bijkomende onkosten van „retardatiën ende nieuwe schrifturen ter taxatie van den juge”. Hij kan in bepaalde gevallen een zware boete — tot zestig pond! — oplopen, en ook worden versteken van allerlei juridische middelen, als daar zijn „declinatorien, peremptorien ende alle exceptien”, ja zelfs „vervallen van den principale” (passim p. 93-102). Een appellatie wordt „metten deffaut van den appellant ghewijst *desert*”, en de verweerder die in dat geval *defaillant* is, wordt „niet gecondemneert in de kosten, propter *negligentiam ejus qui est actor (aanlegger) et distulit actionem*” (p. 103).

Tot hier PHIL. WIELANT. De laatste zin laat ons toe het begrip *verzuimen*, uitgedrukt door *distulit*, duidelijk te scheiden van het zedelijk begrip *negligentia* (verwaarlozing, achteloosheid), dat een bijkomstig aspect van *verzuimen* uitdrukt en met dit woord dus slechts gedeeltelijk overeenkomt. Over de boete voor het te laat komen zegt BRUNNER, *Grundzüge der d. Rechtsgesch.* (ed. 1908, p. 196) : „bei *Verzug* traten gesetzlich fixierte *Säumnisbussen* ein” ; en SACHS-VILL. vertaalt *Versäumniskosten* met *amende pour défaut*. De *negligentia*, van hem die een appel *desert* (d. i. verlaten en dus niet meer ontvankelijk) laat verklaren, heet bij KIL. *desertio causae*, *absentia sive negligentia partium facta*, waarmee hij vertaalt *versuymenisse van recht*. In het Lat.-Ndl. Wdb. van HANNOT (1699) is *deserere vadimonium* eenvoudig „in gebreke zijn (d. i. verzuimd hebben) van op de gestelde dag (als borg) „in ’tgeregt te verschijnen” ; en KIL. (suppl.) leert ons hetzelfde met *vadimonium vel judicium desertum* als vertaling voor *deffaut*, dat op zijn beurt syn. is van *versuymenisse van recht*, waarvoor we bij WIELANT lazen *versuymthede van laps van tijde*. Wanneer we dan bij KIL. op een apart regeltje ook de eenvoudige gelijkstelling *versuymenisse = negligentia* lezen,

dan mogen we daar alleen uit besluiten dat, in bepaalde gevallen, het hoofdbegrip door een bijkomstig begrip kon worden uitgedrukt.

In het Mnl. en bij KIL. betekent iem. *versteken* van zijn recht, *privare, excludere aliquem de suo jure*. Uit de volgende zin van 1496 „dat haer... de partie bij haren *gebreke* heeft laten *versteken* van te mogen verclaerne” (1) en uit de omschrijving van het gelijkwaardige *forcloure, déclarer déchu d'un droit non exercé en temps utile* (d. i. *verzuimd*!), leren we dat het *versteken* (waarbij het jongere *verstek*) de sanctie was een *verzuim* (*défaut*). Dat bevestigt D'ARSY, die *versteking* van *rechte* vertaalt met het tweeledige *défaut et forclusion*, en ook, onrechtstreeks, de actuele definitie van *verstek* (bij VAN DALE): „de rechtsterm waardoor de rechter tekennen geeft dat de eischer of gedaagde ten betekenden dage niet is verschenen, aan welk *verzuim* rechtsgevolgen zijn verbonden”. Wanneer wij *condamner par défaut* gelijk stellen met *bij verstek veroordelen*, dan verwisselen we de oorzaak (het *verzuim*) met haar gevolg. De gelijkwaardigheid van *défaut* en *verzuim* blijkt duidelijk uit het Hgd. *Versäumnisverfahren, Versäumnisurteil*, = *verstekprocedure, verstekvonnis*.

Het mnl. intr. en refl. *versumen* bet. *faire défaut, in gebreke zijn*, achterblijven, niet verschijnen op de gestelde termijn. Dat kon men op twee manieren, die echter groten-deels dezelfde gevolgen hadden; ofwel kwam men in 't geheel niet (*verzuim* = *omissio*), ofwel kwam men te laat (*verzuim* = *uitstel*). Bij de tweede modaliteit sluiten aan ons actueel *zonder verzuim* (*uitstel*), dat evenmin als

(1) GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes d'Aardenburg*, éd. Acad. de Belgique, 1890, p. 558, met verkeerde vertaling.

(1) Mnl. *hem versteken* bet. ook *zich verwijderen, heengaan*. Mogelijk heeft wel iemand het woord *verstek* daarop betrokken, waar er spraak was van een *contumax*. Daarbij past dan echter niet het, ook juridische, begrip *verzuim uit nalatigheid*.

sine mora noodzakelijk aan een tribunaal doet denken, en het wel niet juridische luikse citaat van 1493 uit het Règlement des Fèvres : „il doit... diligenter sans prolongement (= *uytstellinge* bij D'ARSY) ne *forsumance*". Bij WIELANT, die zich soms met *retardatie*, maar meestal met *deffaut* behelpt, lezen we slechts op één enkele plaats de volkse term : „*is hij versuymt* (d. i. komt hij na de gestelde termijn), hij moet hem doen releveren". Dit is, evenals mnl. *onversumet*, niet in gebreke, part.-adj. bij het refl. *hem versumen*, en is op één lijn te stellen met het intr. *il a forsumé*, waarvoor in de luikse teksten als syn. optreedt *il a trop tardé* (p. 70) en *il vient trop tard* (p. 68, anno 1556).

Naast *versumen* bezaten het Mhd. en Mnd. ook het simplex *sûmen*, zögern, sich verspäten (SACHS-VILL. *sûmen*, être en retard), waarbij o. m. in het Mhd. het adj. *sûmic* en de subst. *sûm* m. *sûme* f. *sûmheit*, *sûmunge*, *sûmnisse* en *sûmesal* (dit laatste met de secundaire bet. Entschuldigung wegen des Ausbleibens bei der Tagesatzung). In het Ndl. treedt *suymen*, morari, tr. retardare, differre eerst bij KIL. op, echter met het etiketje *vetus*. Bovendien bezat het Mnl. *sûmich*, *besûmich* (in gebreke), *sûmel*, *sûmenisse*; en het laatste vindt zijn replek ook in het ags. *sûmnes*, delay, zodat we ook wel een mnl. **sûmen* (en ags. **sûman*) mogen postuleren, met de bet. morari, zich ophouden, vertoeven, waarvan het perf. *hi heeft gesuymt* practisch gelijkwaardig was met intr. *hi heeft versuymt*, w. *il a forsumé*, d. i. hij komt te laat, is in gebreke.

Bij GRANDGAGNAGE leest men ook een, door HAUST in het D. L. niet opgenomen *soûmer*, sommeiller, chômer. G. zag daarin het stamwoord van *forzoûmer*; maar SCHELER, die de tweede helft van G. 's Dictionn. in 1880 uitgaf,

(2) Vgl. mnl. *verwaent*, *vermeten*, bij de refl. verba; cf. STOETT, *Mnl. Synt.*, § 261.

verwierp die hypothese in zijn voetnota. Hijzelf zag in *soûmer* ofwel een afleid. van *somnus* (hypothese die L. R. weer opneemt), ofwel een regionale vorm van *chômer*. Deze tweede gissing is fonetisch niet te verantwoorden; zij is echter wel interessant in sem. opzicht. Men leest nl. bij KIL. *suymen*, gall. *chomer*, en D'ARSY heeft bovendien *doen versuymen*, *faire rechommer*. Ik zal verder trachten te bewijzen dat het simplex *soûmer* identisch is met mhd. mnl. *sûmen*, var. van *swîmen*, waarbij de nieuw ontdekte w. teksten en ook de vert. *chômer* de semantische afstand zullen helpen overbruggen.

Uit onze semantische ontleding is gebleken dat al de bekende schakeringen van *forzoûmer*, zowel de juridische als die betreffende het dagelijks leven, ook in mnl. en mhd. *versûmen* aanwezig waren. We hebben ook gezien dat het mnl. en mhd. een lange serie afleid. vertonen, niet alleen van *versûmen*, maar eveneens van het niet of anders geprefixeerde simplex. Bovendien is de germ. woordfamilie, blijkens ohd. *farsûman* en ags. *sûmnes* (een laatste rest in het door de normandisch-franse rechtstaal totaal overrompelde Engeland) vele eeuwen vroeger geattesteerd dan het oudst bekende spoor in het W., namelijk *forsumance* van 1493.

Als we daarbij nog bedenken dat de w. woorden op rom. gebied alleen voorkomen in een verre uithoek, die — ook op juridisch gebied — druk verkeer gehad heeft met de aangrenzende dietse streken (1), en dat geen enkel fonetisch bezwaar werd ingebracht tegen een mogelijke ontleening aan mnl. *versoemen*, brab.-limb. keulse var. van mnl. *versûmen*, dan staan we a priori enigszins sceptisch tegenover een rom. etymologie. Zolang het etym. volkomen duistere (*ver*)*zuimen* niet veilig thuis gebracht is in een

(1) Cf. daarover o. a. H. Top. *Dial.*, 1953, p. 352.

specifiek germ. woordfamilie, zal men toch natuurlijk in het onzekere zijn. Het laatste woord is dus aan de etymologie.

III. De voorgestelde romaanse etymologie van *forzoûmer*

„En attendant que les germanistes nous éclairent... je crois pouvoir envisager une autre hypothèse” schrijft L. R. onmiddellijk na de hoger geciteerde oproep. Hij neemt dan de suggestie *somnus* van SCHELER weer op, met als semantisch uitgangspunt (ook voor mijn germ. hypothese hoogst interessant!) het tweemaal (1542 en 1546) voorkomende gezegde *il dit qu'il a trop tard dormi*, eenmaal, als aantijging, gevolgd door *et que ses termes sont hors* (= expirés), en eenmaal, denkelijk in de mond van een verweerder, gevolgd door *dont à juge s'en rapporte*. L. R. meent, m. i. volkomen terecht, dat *il a dormi trop tard*, evenals de hoger geciteerde uitdrukkingen *il a trop tardé*, *il vient trop tard*, hier gelijkstaat met *il a forsumé*. En hij besluit: dan is *forsumer* eenvoudig een samenstelling van het zeer gewone rom. prefix *for-* met het door GRANDGAGNAGE opgetekende *soûmer*, *sommeiller*, dat vandaag nog te Jupille gebruikt wordt. Elders in het luikse kent men hiervan afgeleide inf. op *ier-*, *-yi*, *-i*, *-eter*; op een drietal plaatsen is de beginklank *s*, op een drietal andere echter *z*, te Luik zelf kent men zowel *s* als *z* (*soûmî* en *zoûmî*).

Hierbij voegt schrijver de volgende aanmerkingen: 1° over het prefix valt niets te zeggen; het is hier op zijn plaats zoals in *su fordwèrmî* = zich verslapen; — 2° *soûmî*, *soûmier* bestaan uit de stam van *somnus* + het normaal reflex van de uitg. *-iculare*; *soûmer* zou dan moeten beantwoorden aan **somnare*. Daar het gallo-rom. die inf. niet gekend heeft, zal de uitg. *-er* secundair zijn, en ontstaan

naar het voorbeeld der normale verben op *-er*; — 3° de lange *ou* is in orde blijkens *soûmi* = fra. *sommier*, *poutre*; — 4° de *z* van *zoûmi* is anormaal; op een verklaring ervan gaat Schr. echter niet in.

Er bestaan m. i. moeilijkheden bij ieder van deze vier punten:

1° Het w. *su fordwèrmî*, zich verslapen kan terecht verdacht worden als calque van zijn diets equivalent (vgl. mnl. *hem verslapen*, *verliggen*, mhd. ook *sich verzlâfen*, *verligen*, *versitzen*); het zou hier te veel ruimte eisen in te gaan op de gangbare, verkeerde, opvattingen betreffende het germ. en rom. prefix (1). Het volsta hier te vermelden dat het Oostmnl. en het Middeld. tot in de late M.-E. naast *ver-* ook *vor-* gekend hebben en dat *for-* (niet *fir-*) de oudste hgd. vorm is, die ook het Os. (Mnd. *vor-*) en het Ags. kenden, zodat hij als algem. wgerm. mag beschouwd worden;

2° Het feit dat *forsumer* 400 jaar vroeger dan *soûmyi* opgetekend werd, pleit eerder voor een primaire uitgang *-er*;

3° De lange *ou* van *soûmi*, *sommier*, *poutre*, in Namen *sômi*, is een zeer twijfelachtige parallel, daar het oudere fra. simpl. *some* (niet *somme*) is, uit mlat. *sauma*, waarbij mnl. *some*, mhd. *soum*. Zo anormaal de *ou* is in een stam *somn-*, zo normaal is ze in woorden waar ze overeenkomt met oude germ. *û*, als *hoûve*, *loûpard* (*hypocrite*) uit mnl. (limb.) *hûve*, *lûpaert (2) (bij *lûpen* = *glupen*, КЛ. *gluyper*, *gloeper*); vgl. ook limb. *foetelen* en w. *foûteler*;

4° Bij ontlening uit mnl. *sûmen* (met *û* = *oe*) is de ini-

(1) Ik hoop daarover bij gelegenheid afzonderlijk te handelen. Aanleiding tot verwisseling *fra*: *faur* bestond reeds in het Got. blijkens *fragipān* en *faurqipān*, beide = ongeldig verklaren.

(2) In het Mnl. wsch. verdwenen wegens homonymie met den diernaam.

tiale *z*, die L. R. niet verklaart, volkomen natuurlijk, daar onze initiale *s* wel reeds in de 13de eeuw als *z* klonk (VAN HELTEN, § 97, a en FRANCK, § 81). De *w.* vormen met *s* zijn dan ofwel jongere aanpassingen aan het *w.* klanksysteem, ofwel zeer oude ontleningen, waarop ook het prefix *for-* zou kunnen wijzen.

De voorgestelde rom. etymologie is semantisch plausibel en verlokkelijk (wat ook verder uit mijn hypothese nog zal blijken); van lexicologisch en fonetisch standpunt uit ontmoet ze ernstige bezwaren. De grootste moeilijkheid bestaat echter hierin: *forzoûmer* kan in geen geval gescheiden worden van het geographisch erbij aansluitende en zowel semantisch als fonetisch ermee verenigbare mnl. *versoemen*, noch van diens talrijke, zuiver germ. woordfamilie in het Mhd. Ohd. en Ags. Iedere etym. van *forzoûmer* of *versûmen* moet rekenschap geven van al deze woorden tegelijk. Hoe kan dan het uitgangspunt liggen in een uithoek van het luikse?

IV. Een germ. etymologie van *versûmen* en *forzoûmer*

Onze etym. Wdboeken (bij TORP-FALK ontbreekt *sûm-*) vermelden geen enkele duidelijk met *sûm-* verwante germ. stam. VAN WIJK, aansluitend bij het artikel *swó* van TORP-FALK (p. 556), heeft vermoed dat de basis *sûm-* een *-m* verlenging is van *sû-* abl. van *swé-*, *swó-*, en vergelijkt dan *swên-*, *swón-*, resp. in noorw. dial. *swaana* en mnl. *swoenen* (= soenen), beide met de grondbetekenis bedaren, stillen, doen nalaten, doen ophouden. KLUGE 1951 brengt met een lichte var., de reeds in 1910 door WALDE i. v. *sino* opgenomen (en door VAN HAERENGEN in 1936 als „zeer onzeker” beschouwde) hypothese van BUGGE, voor wie *sû-* Abl. is bij de *set-*basis *sewd*, vertegenwoordigd door grieks *ἔσω*

(*sewajô*), laten, toelaten, nalaten. Al zijn beide (overigens verenigbare) hypothesen semantisch plausibel (de tweesilbige basis steekt ook wel in lat. *desivare*, nalaten) en fonetisch aannemelijk (vgl. de verhouding *wê- : û* in *dwaas : duizelen* en dgl.), voor dit debat hebben we er geen directe houvast aan.

Bestaat er dan werkelijk geen germ. stamvariant die enig licht op het woord en zijn oudste betekenis zou kunnen werpen? Ik meen van wel. Alleen onder de germ. dial. bezit het Mnl. naast de stam *sûm-* de gelijkwaardige en overvloedig betuigde stam *swîm-* in *verswîmen*, *verswijmt*, *verswijmte*, *verswîmenisse*, *verswîmel*, *verswîmich*. Dat hier geen zuiver graphische var. in het spel zijn, bewijzen rijmen met *-im-* en zal verder uit de semantische ontleding blijken. VAN HELTEN, die in 1887 natuurlijk niet beschikte over deel 9 van het Mnl. Wdb., vermeldt de *swîm-* var. niet. Zonder enige allusie op de in de westgerm. klankleer onbekende verhouding *wî-û*, maar met een verwijzing naar FR.-VW. i. v. *verzuimen* (die echter de *swîm-* var. evenmin vermeldt, en dus ook de verhouding *wî-û* niet op het oog had) meent het Mnl. Wdb. terecht „dat *verswîmen* op een oudere stam van *versûmen* wijst”. Ik zal dit trachten te bewijzen; daarvoor moet ik eerst een tweede bemerking van het Mnl. Wdb. uit de weg ruimen, nl. deze : dat „*verswîmen*, *verzuimen*, moet gescheiden worden van *verswîmen*, *bezwijmen*”. Deze bevestiging berust klaarblijkelijk alleen op de taciète overtuiging dat semantische verwantschap tussen de begrippen *verzuimen* en *bezwijmen* „natuurlijk ondenkbaar is”. De volgende gegevens zullen die verwantschap in het licht stellen.

De vandaag zeer eng omschreven bet. van *zwijsm*, *bezwijmen* (waarvoor in het Mnl. ook *verswîmen*) is slechts een gering overblijfsel van een uitgebreid semantisch veld. Het mhd. st. w. *swîmen* bet. *schweben*, *schwingen*, *schwan-*

ken ; het mnl. st. en zw. w. *swimen* is wel reeds *bezwijmen*, maar ook nog *zweven*, *drijven*, *zwemmen*. Het factitief mhd. en mnl. *sweimen*, ags. *áswaēmen* kwam tot de resp. bet. *schweifen*, *slepen*, *vagari* (1).

Deze laatste nuance vinden we op psychologisch gebied overgebracht bij KIL. in *verswijmen*, hallucinari (vgl. *divaguer* bij *vagari*). Daarin moeten we *ver-* verstaan als *bijv.* in *verlopen*, al lopende afdwalen, of in mhd. *sich verswingen*, sich schwingend verirren, zodat *verswijmen* oorspr. bet. *zwevend afdwalen*. Hierbij sluiten aan : mnl. *beswijmt*, dwaas (dol), *beswimen*, dol maken (doen dolen, afdwalen) en KIL. intr. *swijmelen*, falsa imaginari (vgl. *divaguer*), waarbij *swijmelinghe*, phantasma.

Het freq. *swijmelen* vertoont echter bij KIL. ook de zuiver physische bet. van het mnl. simplex *swimen*, nl. *swancken*, *wankelen* ; en die leeft o. a. voort in Znl. *zwijmelen*, waggelen als een dronkaard, evenals in hgd. *schwimmeln*, boemeln (2). Het woord bet. verder *vertigine laborare*, *duizelen*, en ook *dormitare*, *soporare*, *languere sopore*, bij D'ARSY *sommeiller* < *somniculare*, volgens L. R. het prototype van w. *soûmier*, *soûmi*, *zoûmi*, waarnaast ook te

(1) Ook het met *sweimen* synonieme en zeker oorspr. verwante mnl. *sweiven*, *sweven*, kwam tot de bet. *dwalen*. Te Bree verstaat men onder *zwêvers* ongeveer hetzelfde als elders onder *dwaallichten*, mnl. *dwaeslicht*, KIL. *droghlicht*. Volgens TERLAAN, *Folkl. wdb.* denkt men daarbij op sommige plaatsen aan de zielen van hen die grenspalen verzet hadden. Dat misdrijf noemde men in het Mnl. *verswiven* (vgl. ags. *onswifjan*, turn aside, *áswifjan* = *áswâēman*, afdwalen) en ook tr. *wankelen* (vgl. *swancken*, hgd. *wegschwenken*).

(2) De bet. *vacillare* heeft ook KIL. *sweyven*, *sweven* ; vgl. Gron. *an de sweef*, op de zwier. Bij gelijkbet. *swancken* hoort KIL. *swent-selen*, *vagari* (vgl. *vagabundus*) en ook SCHUERM. *zwan-selen* als een dronkaard. Het *brab. op schok* hoort dan wel bij mnl. *schocke*, *schommel*, en hgd. *bummeln* met limb. *bommelen*, hangend waggelen, bij hgd. *baumeln*. Voor *schommelen* op een plank of dwarsboom, die men op een andere boom legt zegt men te Bree *jökkelen*, bij *juk* als *dwarsboom*. Van *schommelen* kwam men dan in het Noorden over het homoniem *schommelen*, KIL. *lavare scutellas* tot... *dweilen* = boemelen.

Jupille *soûmer*, dat aan het simplex *sûmen* (*swîmen*) kan beantwoorden. De bet. *dormitare* enz. werden reeds opgetekend in Voc. cop. en Gemma en het Mnl. kent ook *ontswîmelen*, slaperig worden. Bij KIL. is ook het simplex *swîjm* = swijmel, swijmelinghe, *levis somnus*.

De bet. *zwîjm*, *bezieming*, defectus animi, *défaillance*, die we reeds vinden in on. *svîmi*, os. *swîmo* (*aporia* = weifeling, gebrek, onmacht) en ags. *swîma*, begrijpen we beter als we letten op *maanzwîjm*, defectus lunae en (bij HALMA) *zwîjming der zonne*, defectus solis, een begrip dat oud moet zijn, blijkens ags. *swâmian*, become dark. Voor *swîjm*, *évanouissement*, hebben we een parallel in de verba mhd. en mnl. *swînen*, *swînden* en mnl. (*ver*)*dwînen*, die zowel *verdwîjnen* als *bezwîjmen* betekenen, vgl. D'ARSY *s'évanouir* en *fumée* naast *s'évanouir par défaillance*, KIL. *evanescere*. *Zwîjm* kan dan direct aansluiten bij de primit. bet. van *swîmen*, nl. (*weg*)*zweven* (1).

De bet.-ontwikkeling van *swîman*, zweven, wankelen, aan de ene kant tot *duizelen*, *slaperig worden*, *bewusteloos worden* en aan de andere kant tot *verbijsteren*, *dwalen*, vinden we gedeeltelijk terug bij andere woordfamilies. Zoo horen bij mnl. *dwaes*, dol, mnl. *bedwesemen*, verbijsteren, *dweselachtig*, verbijsterd, (*ver*)*duselen*, duizelen, duizelig, bewusteloos maken en ndl. *doezelen*, bedwelmd, slaperig zijn, sluimeren. Bij mnl. *dom*, dwaas, hoort ons (*in*)*dommelen*; bij mnl. (*ver*)*doven*, dol zijn, bedwelmen, hoort on. *dofe*, doezel, slaperigheid. Bij ohd. *gitwêlan*, mnl. *dwelen*, verbijsterd zijn, dwalen, horen mnl. *be-*, *ver-dwellen*, *-dullen*, op een dwaalspoor brengen, verbijsteren, duizelig maken, en het adj. *dul*, dat o. a. te Bree (*di.l*) uitsluitelijk duizelig betekent.

(1) Op dezelfde wijze kwamen ook ags. *swîperian*, *swâperian*, afnemen, nalaten, tot de bet. *bezwîjmen* in dial. eng. *swîther*, *swather*.

Hoe passen nu bij dit alles de nuances van *zuimen*, *verzuimen*, mnl. *verswimen* = *versûmen*? Tegenover *verswimen*, *beswimen*, = mnl. (*ge*)*breken*, *ontbreken*, *défaillir*, (dat herte breect, gebreect, ontbreect hem, sijn hert beswijmt, son cœur défaille, le cœur lui manque — dit laatste vandaag met secundaire betekenis) staat het mnl. adj. *besûmich*, in gebreke, *défaillant*. Bij D'ARSY is *défaillir* à son assignation, in gebreke zijn om op den gestelden dag te verschijnen; en van hem, die dat gedaan heeft zegt WIELANT *hij is versuymt* (il est en défaut, il fait défaut), waarvoor hij evengoed had kunnen zeggen *hij heeft (sijn term) versuymt*, zoals de w. wijsdommen zeggen *il a forsumé (ses termes)*. De *versuymentisse van recht* is défaut de comparaître en justice. *Défaillir* en *gebreken* vertalen zowel *besûmen en *versûmen*, afwezig zijn als *beswimen*, *verswimen*, *beswijmen*. De stammen *sûm-* en *swim-* zijn duidelijk gelijkwaardig.

Het intr. *verswimen*, in zwijm vallen, verhoudt zich tot het tr. *verswimen* = *versûmen*, zoals mnl. intr. *verslapen*, in slaap vallen, zich verhoudt tot tr. *verslapen*, door te lang slapen verzuimen; en het parallelisme strekt zich uit tot het refl. : tegenover *hem verslapen* (vgl. w. *su fordwèrmî*) staat *hem versûmen* (vgl. w. *su forzoûmer*).

Samenvattend kunnen we zeggen dat mnl. *verswimen* = *versûmen* betekent door *swijmen*, *sûmen*, *swimelen*, *sûmelen, d. i. door „in der Schweben sein”, wankelen, weifelen, verbijstering, verdoving, dwaling, traagheid, slaperigheid, vertoef, getalm) iets laten voorbijgaan, missen, nalaten, verliezen.

Hier kan nu weer een hele serie verba met de bet. *verzuimen* ter staving bijgebracht worden. Naast mnl. *verslapen*, mhd. *verslâfen*, staan mhd. *vernücken* (*nücken* = einschlafen), *verlûzen* (*lûzen*, versteckt liegen) mnl. *versloemen*, *verslûmen* (*slumen* = sluimeren), nl. *verdutten*, *ver-*

dommelen. Begripsverwant zijn ook ags. *farsittan*, mnl. *versitten*, *verliggen*, door zitten enz. verzuimen. Bij stammen met het begrip traag zijn, talmen, slepen, horen : mhd. *verseinen*, *verlazzen*, mnl. *verletten*, *verloyeren*, wvl. *verslueren*, keuls *verschlippere*, alle = verzuimen.

Tot de oudst opgetekende germ. woorden voor (ver)zuimen behoren, naast het got. *fralêtan*, ags. *forlâetan*, het hoger reeds geciteerde ohd. *gitwëlan*, verbijsterd zijn, dwalen en zuimen, waarbij os. *farwëlan*, verzuimen. Dat de nuance *ophouden*, *zich ophouden* (vgl. hgd. *schwanken*, in der Schweben sein), die nu nog eigen is aan zuimen, reeds zeer oud is bij de stam *swim-*, blijkt wel uit de bet. van het, zeker nauw verwante, got. *sweiban* (Luc. 7, 45 *ni swaif bikukjan*, zij heeft niet afgelaten, opgehouden, te kussen) ; we vinden ze ook in os. *farmerrian*, mnl. *vermerren*, verzuimen, bij *merren*, ophouden, talmen, zuimen.

Hetgeen voorafgaat laat ons toe te besluiten ; er bestaat hoegenaamd geen sem. reden om de stam van mnl. *verswîmen* = *versûmen* te scheiden van de phon. identische stam van mnl. *verswîmen* = *beswîmen*. De volkomen — en patente, alhoewel door niemand onderlijnde — gelijkwaardigheid van mnl. *swim-* en *sûm-* wijst erop dat *sûm-* slechts een phon. var. is van *swim-*. Hebben we te doen met een voorhistorische Abl. of met een — relatief — jonge klankontwikkeling? Op die vraag kan ik hier niet ingaan ; haar beantwoording moet natuurlijk op een veel bredere basis berusten. Ik heb daarvoor adequaat materiaal verzameld en hoop er op terug te komen.

Alhoewel er met de gangbare Abl.-schemas enige moeilijkheid oprijst, lijkt het me zeer wsch. dat *swim-* over zijn stamvariant *swib-* verderop verwant is met mhd. *swëp*, *swëbes*, slaap, sluimering (vgl. ook ohd. *swëp*, *swëbes*, aër, vanum, waarbij *evanescere*), ohd. *swebido*, duizeling, slaap, ags. *swefan*, cessare, dormire, *swebban*, doen inslapen, doden

(vgl. w. *mète dwèrmî*, tuer Dial. Belgo-Rom., XI, p. 30, 289) en dus ook met lat. *somnus* < *swepnos (vgl. ags., on. *swefn*, slaap en ozw. *sømn*, id.). Maar we mogen, wegens fonetische moeilijkheden, niet besluiten dat w. *soûmer* rechtstreeks op lat. *somn-* teruggaat. Het is klaarblijkelijk ontleend — misschien reeds in de preml. periode — aan het naburige diets, waaruit het zowel sem. als phon. op volkomen bevredigende wijze kan verklaard worden. Met zijn bet. *chômer* (bij GRANDG.) is *soûmer* de banale adaptatie van een limb. *sûmen* (*û* = *oe*) id. met KIL. *suymen*, gall. *chomer*. Met de bet. *sommeiller* vinden het simplex en de autochtone freq. *soûm'ter*, *zoûmî* enz. hun resp. prototype in limb. var. van KIL. *swijm*, *swijmel(inghe)*, levis *somnus*, *swijmelen*, dormitare. Dat de bet. *chomer* en *sommeiller* nauw samenhangen, begrijpt men beter als men let op de art. *suymen* en *rusten* bij KIL. Hij geeft *cessare* op zowel voor het eerste als voor het tweede, en dit laatste vertaalt hij tevens met *feriari*, *quiescere*, *dormire*. HANNOT geeft bij *rusten* bovendien *pausam facere*, *carpere soporem*; en *meridiari* is bij hem *des middags rusten, slapen, een uiltje vangen*, terwijl D'ARSY voor *cesser parfois* opgeeft: *verpoosen, chômer*. Hetzelfde *cessare* is nu in de rom. Digest. (o. a. 47, 10, 17, § 20 en 49, 14, 2, § 4) de technische term voor *in gebreke zijn, een jurid. termijn verzuimen*,... wat ons terugbrengt tot w. *forzoûmer ses termes*, met zijn equivalenten *il a trop tard dormi, il est venu trop tard*.

Zo ziet men ten slotte dat de semantische hypothese van L. R. volkomen terecht was en ook waarom zij mij welkom was als een bevestiging van mijn eigen, sedert verschillende jaren genoteerde, opvattingen over *versûmen* = *verswîmen* en over de dietsse oorsprong van w. *forzoûmer*. Zonder zijn artikel, zou ik wel niet zo vlug tot publicatie hebben besloten.

Dat, behalve *versoemen*, de gepostuleerde limb. etyma

niet genoteerd staan in onze lexica, lijkt mij niet verwonderlijker dan het ontbreken van mnl. *sûmen*, dat bij KIL. opduikt met het etiketje *vetus*. Het W. bewaart wel meer ouddietse woorden, die bij ons uitgestorven zijn; een voorb. is o. m. het hoger geciteerde *loûpard*. Zodra een woord op vreemd taalgebied ingeburgerd is, leeft het er zijn eigen leven, totaal onafhankelijk van zijn etymon. Dit kan dan uitsterven om eigen redenen, waaraan de ontlening niet blootgesteld is. De veelvuldige elkaar aanvullende en bevestigende gegevens over een bepaald woord, kunnen ons — met critische behandeling — even goede zekerheid geven als een — altijd van het toeval afhankelijke — attestatie.
